

PULA IMVULA

GROWING FOOD • PEOPLE • PROSPERITY

LEKWALO LA GRAIN SA LA BALEMIPOTLANA

Sizwe Innocent Ngwenya mo polaseng ya Donkerhoek mo kgaolong ya Louwsburg o netefatsa ka dinako tsotlhe gore sediriswa sa go roba sa gagwe se tlhokometswe ka tshwanno.

Tlhokomela sediriswa sa go roba go bona ditswamorago tse di tokafalang

SEDIRISWA SA GO ROBA KE MOTSHENE O O MARARA O O KGOBOKANANG, O O PHOTHANG MME GAPE O O PHEPAPATSANG TLHAKA. GO DIRA TIRO E SEDIRISWA SE SE TLHOKA MOTSWEDI WA MAATLA O O LENG ENJENE. DIDIRISWA TSE DI TLHOKA GO NNA DI SETETSWE KA TSHWANNO GO KGONA GO ROBA TLHAKA. GO OKETSA KGONO YA METSHENE NAKO YA GO EMA E TSHWANETSE GO FOKOTSWA MME TLHOKOMELA YA MOŠHENE E TSHWANETSE GO DIRWA PELE GA NAKO LE GO TSWELELA KA DINAKO TSOTLHE.

Go tlhola go fetolafetola go botlhokwa go fokotsa tatlhego ya tlhaka le go bona tlhaka ya maemo a a kwa godimo. Maithomo a go fetolafetola ke go bona tlhaka e e elelang gentle mo sedirisweng sa go roba. Pele o simolola, tsaya setilo se se siameng, nna mo go sona mme simolola go buisa bukana

ya ditshupetso go mokgweetsi le motlhokomedi wa sona. Simolola ka ditshupetso tse di fiwang ke morulaganyi mabapi le go se seta mme fetola jaaka se ntse go tsamaelana le maemo a dijwalwa tse di rodjwang.

PABALELO LE TLHOKOMELO

Pabalelo le tlhokomelo di tlaa go bolokela nako, madi le dikeledi. Ka dinako tsotlhe dira ka pabalelo gaufi le sediriswa sa go roba ka go dirisa ditshupetso tsa pabalelo mo bukaneng ya ditshupetso go mokgweetsi. Dikotsi tse dintsi tsa mo polaseng di diragala gaufi le didiriswa tsa go roba.

Pele ga go simolola go roba, dirisa dikgato tsa go tlhola se sengwe le se sengwe mo sedirisweng jaaka di supiwa ke morulaganyi wa sona mo bukaneng ya tlhokomelo mme sala o ntse o tlhola gore tsotlhe di ntse di siame. Fa o setse o itse go tloga setlha se se fetileng gore go na le dikgaolotiriso tse dingwe tse di sa siamang mme di tshwanetse

Tlhokomela sediriswa sa...

go refoswa ebole ga o a di reka o ka fitlhela o swabile gagolo fa o bona tlhotlhwa ya tsona e okeseditswe gagolo.

Simolola ka go baakanya tsotlhe mo terekeng kgotsa mo enjeneng. Fetola oli le difilitara mme netefatsa gore tsotlhe di dira ka tshwanno.

Sediriswa sa go roba se ne se ntse se eme mo setorong nako yotlhe ya setlha sa go jwala le go medisa mme se tshwanetse go phepfatwa sentle tota. Dipeba le magotlho di aga dintlhaga mo metsheneng mme di tshwanetse go tloswa. Lokela kerisi mo go tlhokwang mme tshasa oli mo diketaneng. Go tshasa oli go botlhokwa go dira. Netefatsa gore mapanta le diketane di gagametse ka tshwanno ebole le gore ga di a phanyega kgotsa ga di a senyega.

Tlhogo ya sediriswa sa go roba e tlhoka go elwa tlhoko ka tlhokomelo. Sekaseka diketane tse di tsamaisang tsa go kolokotisa mo tlhogong ya sediriswa sa go roba mmidi kgotsa dithipa mo tlhogong ya go sega mo sediriswa sa go roba disoya le mefuta ya tlhaka e nnye. Mo kgaolong e mo go phothwang le mo go kgaogangwang, tlhola didikologi le dieledisi go tlhola go fela le go senyega. Tlhola maemo a disefo mo kgaolong ya setlhako se se phepfatsang mme gape tlhola losi le le bogale mo dibokong tsa go rwalela mo go ka senyang tlhaka. Fetola sediriswa ke motshene se sengwe le se sengwe jaaka go tlhokwa go bona thobo e e siameng.

GO FETOLA GO SETA TLHOGO

Tlhogo ke ntlha ya pele e e kopanang le tlhaka mme e ka nna motswed wa atlhego e kgolo ya tlhaka. E a sega ebole e kgobokana tlhaka.

Mo tlhogong ya sediriswa sa go roba mmidi, diketane tsa go kgobokana di gogela metlhaka mo tlhogong, dikolokotisi di gogela metlhaka tlase, mme didikologi tsa mo tlhogong di tlosa diako mo metlhakeng. Bokana ba go katoga ga dikolokotisi tsa go folola bo tshwanetse go setiwa ka go lebelela bokgaraga ba metlhaka. Didikologi di tlhoka go setiwa ka tshwanno go fokotsa atlhego ya tlhaka le diako. Seta dipolata tsa mo tlhogong go katoga gagolo jaaka go ka kgonegwa ka go se latlhе kgotsa go roba tlhaka jaaka e tloswa mo seakong.

Diketane tse di kgobokanang di gogela letlhaka mo seeledising se se kgabaganyang se se le isang go bogare ba tlhogo mo le tsenang mo phaepong ya go eledisa. Go katoga ga dieledisi go tshwanetse go setwe ka tshwanno gore di kgone go dira ka kgono.

Fa go rodjwa, go botlhokwa go tsamaisana phaepe ya go eledisa le tlhogo ya mmidi e e kgobokanang letlhaka ka lebelo le le tswanang le le sediriswa se tsamayang ka lona. Fa lebelo la go kgobokanya le le tlase go feta, letlhaka la mmidi le le tsenang mo tlhogong le tlaa kgarametswa pele mme atlhego ya diako le tlhaka e ka nna teng. Fa lebelo la go kgobokanya le le kwa godimo go feta, diako di ka senyega ka atlhego ya tlhaka fa di kopana le didikolodi. Go seta lebelo go ka tsamaisangwa fa letlhaka le gogelwa tlase morago ga go tsena mo tlhogong mme diako di kgaolwa ka go se di seny.

Tlhola o ntse o leba gore dijwalwa le maemo a mo masimong a fetoga jang jaaka o ntse o dira tiro ya go roba mme tswelela go nna o dirisa diphethogo jaaka go tlhogewa.

Go na le dikhampane jaaka Cerealis Precision tse di nayang dikgaoletiriso tse di ka thusang go oketsa kgono ya motshene.

GO FETOLA TIRISO YA PHAEPE YA SELEDISI

Seta setsweledisi sa go tlisetsa ka lebelo le le leng kwa tlase gore diako ka bogotlhe di tsene mo sediriswa sa go roba go simolola tiragalo ya go photha. Go bothlhokwa go seta bogodimo ba toromo ya go eledisa ka go tshwanna go tlabela tshenygo ya tlhaka.

Seeledisi sa go tsweleletsa gape se tshwanetse go setwa ka lebelo le le kwa tlase gore letlhaka le le tsenang mo sediriswa sa go roba le simolwe go phothwa. Fa lebelo la setsweledisi sa go tlisetsa le setwa kwa

godimo go feta, diako tsa mmidi di ka robega mme tlhaka e ka latlhewa pele tiragalo ya go di photha e simolola.

GO FETOLA DINTLHA TSA GO PHOTHA

Go fetola dikgaoletiriso tsa go photha le tsa go kgaoganya tsa sediriswa sa go roba go bothlhokwa fa o batla go bona thobo e e siameng. Go photha go tlhoka tsamaiso ka go lekalekana gare ga sedikologi le seeledisi sa letlhaka se se tlosang letlhaka. Lebelo la sedikologi kgotsa silindara ke phoso e kgolo e e senyang tlhaka mo sediriswa sa go roba. Dirisa lebelo la sedikologi le le kwa tlase le le ka kgonegwang le le tlaa tlosang tlhaka. Fa go setwa lebelo la sedikologi le bokana ba go tlosa ba seeledisi, simolola ka go dirisa tshupetso e e fiwang ke morulaganyi wa sediriswa mo bukaneng ya sediriswa sa go roba mme tswelela go lekalekantsha jaaka go tlhokwa go ya le maemo a dijwalwa le a tshimo.

Lebelo la sedikologi le la seeledisi le le tshwanetseng le tlaa kgona go tlosa tlhaka ka tshwanno mo seakong. Fa lebelo la sedikologi se le kwa godimo thata, diako di tlaa thubega mme tlhaka e tlaa senyega mo go ka tlisa tlhaka e e phanyegileng le maswe a mangwe a a ka tsenang mo tankeng. Fa mo go ntshang ga seeledisi go bulegile ka bophara go feta, go photha ka tshwanno go ka se direge mme ditswamorago di tlaa tshwana le fa sedikologi se siana ka lebelo le le kwa godimo ka atlhego e ntsi ya tlhaka le go phanyega ga tlhaka. Fa mo go tlosang tlhaka ga seeledisi go bulegile ka bophara go feta, go photha ka tshwanno go ka se direge mme go tlaa tshwana le fa sedikologi se tsamaya ka lebelo le le kwa godimo go feta ka atlhego ya tlhaka ka bontsi le tlhaka e e phanyegileng mo tankeng.

Go kgona go bona go photha le go kgaoganya ka tshwanno, o ka dirisa ditshupetso tse di latelang:

- Tlhokomela gore mo go sedikologi go nne go tletse go fokotsa kopeno ya tlhaka le sedikolodi ka go betsaganya.
- Leka go tshwara lebelo la sedikologi le le kwa tlase jaaka go ka kgonega go tswelela go nna se photha ka tshwanno.
- Tswalela bokana ba go eledisa ba seeledisi go oketsa kgono ya go photha.
- Oketsa lebelo la sedikologi fela fa o lekile dintlha tse dingwe tsotlhe.

GO FETOLA KGONO YA GO PHEPAFATSA TLHAKA

Morago ga go photha, tlhaka e kgaogangwa le lethaka la mmidi le tswelang kwa ntle ke sephatlhalats le disefo tsa ditlhawana mme gape le sefokisamowa se se phephafatsang. Sephatlhalatsi ke sefo e e leng kwa godimo e e ntshang dikgaolo tsa diako le tlhaka go tswelela go disefo tsa ditlhawana tse di dumelang gore go fete tlhaka fela. Dikgaolo tse di sa phothwang di tsena mo megatlaneng go boela go sedikologi go phothwa gape.

Go seta ga disefo le difokisamowa ka tshwanno ke ntlha e e leng bothhokwa thata go bona tlhaka e e phepha, e e maemo godimo mme di tshwanetse go setwa jaaka go laolvva mo ditshupetsong. Fa lebelo la sefokisamowa se le kwa godimo go feta, o tlaa nna o bona dikgaolo tsa motlhaka le diako mo tankeng ya tlhaka. Fa lebelo la sefokisamowa se le kwa godimo go feta, o ka latlha tlhaka go tswa kwa morago ga sediriswa sa go roba. Go seta disefo go tshwanetse go tsamaelana le go seta ga lebelo la sefokisamowa go kgona go bona ditswamorago tse di siameng. ■

Fa o tlhoka thusa gape o ka ikopantsha le morulaganyi wa sediriswa sa go roba le makheneke yo o kgonoang go baakanya sediriswa sa go roba sa gago ka tshwanno. Ke makheneke yo o nang kgono e e rileng ka gore o tshwanetse go baakanya le go seta sediriswa ka kitso e e tseneletseng.

PIETMAN BOTHA,
MOITSEANAPE WA
BOLEMIRUI KA BOENE

MAFOKO A GA... *Derek Mathews*

GRAIN SA E KOPILE BALEMIRUI GO RE BOLELA KA GO TLHAMALALA GORE DITLHASELO TSE BA DI BONANG KE DIFE. GOTLHE DIKARABO DI A TSHWANA – DITOKELELO DI TURA GO FETA MME GO FOKOTSA KGONO YA GO BONA POELO E E LEKANENG.

Ke tlhoaфalela letsatsi le re ka tswelelang go dirisa bolemirui kwa ntle ga go kopa thuso ya madi. Bodirelo ba rona bo tshwanetse go re naya poeło ka go lekana gore re nne re letlole la rona la madi go kgona go duela ditokelelo tse re di tlhokang. Grain SA e remeleta go leka go buisana le botle ba ba dirang mo tikologong ya bolemirui go thusa gore go kgonegwe. Mokgwa o le esi o o ka diriswang go tlhabolola balemirui ba ba simololang ke go ba thusa go bona poelo e e lekaneng go fithelela ba kgona go ja maungo a tiro ya bona mme bae ma ka go tsholetsa tlhogodimmo ka nthla ya kgono ya bona mme ba se nne ba kopa mmuso madi kgotsa dino go ba thusa.

Lebaka le madi a a neiwang ke mmuso a a ntseng a goroga morgan ga nako le ntse le tswelela. Gantsi ba dipolotiki ga se balemirui mme ga ba bonege ba thalogenya gore go dira eng go kgwebo ya molemirui fa o mo thusa ka nako e e sa siameng. Re tswelela go leka le go tokafatsa go baakanya, mme go bonega go sa utlwelelw. Fa re na le madi a rona bothata bo bo ka tloga.

Ntlha e ntisetsa mo labakeng le the bothhokwa le lengwe. Ke batla go le tlhotlheletsa go dirisa go nna leloko la Grain SA ka tshwanno. Grain SA ke lenswe la lona mme re tlaa kgona fela fa re kopana mme ra dirisana ka go tshwarana diatla go bona maitlhomoo a a tshwanang.

Ka re le thulaganyo e e rwalwang ke maloko a yona ka go duela fa ba tlhoka thuso, go botlhokwa gore re tshegetse thulaganyo ya rona ka go duela makgethwana mabapi le ditono tsa tlhaka tse re di bonang. O tshwanetse go gakologelwa gore boemedi ba gago bo lekalekantshwa ke bokana ba makgethwana a o a duelang. Re kgona balemirui ba ba dirisang naga e nnye go nna maloko ka mo dithopeng tsa dithutiso, mme le bone ba tshwanetse go duela makgethwana fa go ka kgonegwa.

Tlelaemete ka dinako tsotlhe e tlaa nna e fetoga go tloga go nna komelelo go tswelela go nna metsi jaaka dingwaga di ntse di tswelela mme tsa boela gape go nna tsa komelelo. Ngwaga yo mongwe le yo mongwe o na le ditlhaselo tse di farologaneng – ke bolemirui.

Le ka moso, ema le tsholetse ditlhogo mme dirisa lenswe la lona (Grain SA) go kgona go fetola dilo gompieno go bokamoso ba ngwana wa gago. ■

Tshwara polase ya gago

GO NNA LEFELOTIRONG LE LE SIRELETSANG

BOITEKANELO LE TSHIRELETSO MO LEFELOTIRONG KE NTLHA E E BOTLHOKWA E E LAOLWANG KE MOLAO WA BOITEKANELO LE TSHIRELETSO MO TIRONG (PALO 85 YA 1993) (OHSA). KA BOBEDI E LE BATHAPI LE BADIREDI BA NA LE BOIKARABELO GO NETEFATSA GORE MELAWANA E DIRISWA KA TSHWANNO.

Boemo ba go dira mo polaseng ke tlhaselo mme dikotsi le dikgobalo di ka direga. Dikgobalo di ka ja madi a mantsi go tsamaelana le tlhethwa ya go fodisa, nako e e latlhwang, phokotso ya kgono ya go dira le tshenyego.

Go na le go tlota ka tiriso ya thuso ya ntlha mo lefelotirong, re tlaa remeleta dintlha tsa go dira go tswa mo molaong go laola boitekanelo le tshireletso mo lefelotirong jaaka go tlhokwa. Maithomo a le go fokotsa kutlvalo e e senyang ya tirego ya dikotsi le dikgobalo.

Bathapi ba laolwa go naya le go tshegetsa (jaaka go ka kgonegwa) lefelotiro le le sireletsang le le sa tlhaseleng boitekanelo. Go kgona di-ntlha tse mothapi o tshwanetse go supa diphatsa le tse di leng kotsi tse di leng teng mo lefelotirong mme jalo o tshwanetse go dirisa dikgato go tlosa le go fokotsa diphatsa tse.

Phatsa e tlhaloswa e le 'ntlha e e ka tlisang tirego ya kotsi' mme kotsi e tlhaloswa e le 'tiragalo e e ka bolayang kana ya golafatsa motho kgotsa ya senya thoto'. Netefatsa gore meago ga e na kgobokano ya maswe, matlakala, le dilo tse dingwe tse di kgonang go tukisa mollo, kgotsa tse di ka bakang motho go wa kgotsa go relela.

THUTO YA TSHIRELETSO LE DIDIRISWA

A o kile wa buisana ka dintlha tsa boikarabelo le tshireletso le badiredi ba gago? Bathapi ba tshwanetse go netefatsa gore badiredi ba tlhalo-ganye tse di leng botlhokwa ka molao tse di leng mosola go botlhe ba ba leng mo polaseng.

Go tlhokwa gore mothapi yo mongwe le yo mongwe a babalele didiriswa, metshene le tsotlhe tse di tshwanetseng go dira tiro e e tlhokwang mme gape le gore di tlhokomelwe ka tshwanno e bile di dire jaaka di tshwanetse. Bathapi ba tshwanetse go netefatsa gore badiredi ba rutwe e bile te tlhaloganye jaaka ba tshwanetse go dirisa didiriswa le metshene, jaaka go netefatsa tshireletso, mme le gore ditshupetsa tsa tshireletso di diriswe. A tse di dibelang le tse di sireletsang di diriswa ka dinako tsotlhe fa metshene le didiriswa tse dingwe di diriswa?

Badiredi ba tshwanetse go rutwa ka tshwanno go dira ditiro tsa bona ka didiriswa tse di tshwanetseng mme gape le go supiwa ka tshwanno gore didiriswa di diriswa go dira ditiro dife.

Gape go tlhokwa gore mothapi a netefatse gore go nne teng letlole la thuso ya ntlha ka dinako tsotlhe. Dilwana tse di tshwanetseng go nna teng mo letloleng la thuso ya ntlha di supiwa ke Molao. Gape go atlanegiswa gore mongwe wa badiredi a rutwe go nna mothusi wa ntlha. E bile go botlhokwa ka molao fa o na le palo ya badiredi e e fetang lesome.

GO RULAGANYA DIPEGO

Fa go ka diregewa sengwe, go botlhokwa go dirisa dikgato tse di rileng go kgona go tshwara bothata le go bega tiragalo go thibela dikotlhayo. Kgobalo e e maswe kgotsa go tlhokafala mo tirong di tshwanetse go tlhethomiswa ke mothapi mme di begwe go Molaodi wa Pusetso pele ga go feta ga matsatsi a a ka nnang supa. Dikgobalo tse di seng maswe tse di sa tlhokeng tlhokomelo ya dingaka go di tlhokwe go begwa. Le gale, dikgobalo tsotlhe di tshwanetse go kwalwa ebile di tlhaloswa mo pegong. Ntlha e ka thusa go supa modiredi yo o leng boatla kgotsa yo o dirisang didiriswa ka go se tlhokomele ka tshwanno.

Molao wa bobedi yo o laolang dikgobalo le dikotsi tsa mo tirong ke Molao 130 wa 1993 wa Pusetso ya Dikgobalo le Malwetse tsa mo tirong (COIDA). Nnete ke gore ke tshireletso ka inshorensen ya badiredi fa mongwe a ka tlhokafala, a ka gobala kgotsa a ka tshwarwa ke bolwetse ba mo tirong ka nako ya go dira.

Letlole le laolwa ke Molaodi wa Pusetso mme tiro ya tsamaiso ya dipego, dikotlhayo, go phutha madi, jalo le jalo e dirwa ke Lefapha la Bodiri. Go gatelelwaa gore kgwebo e nngwe le e nngwe e e dirisang modiredi a le mongwe kgotsa go feta (kgotsa ke modiredi ka letsatsi, wa nako yothle kgotsa wa konteraka) a ikwalele le Letlole la Pusetso le go netefatsa gore a duele jaaka go tlhokwa.

Fa a kwaletswe, mothapi o sireletswe mabapi le dittlelime tsa puso tsa badiredi ba ba rileng. Fa modiredia se teng mo tirong ka ntlha ya go gobala o tshwanetse go duelwa mme mothapi a ka teleima tuelo eo go tswa mo letlole la pusetso.

Bolaodi ba boikarabelo le tshireletso ka tshwanno mo polaseng bo tlaa tlisa maemo a siameng gare ga badiredi. O supa gore o a ba tlhokomela mme o rata gore ba sireletswe – mme go ka go bolokela madi. ■

LEANO LA GO REKISA

le le tshwanetseng ditlhoko tsa gago

THEKISO KE DITIRAGALO TSA DIKGWEBO TSOTLHE TSE DI DIRANG GO ELEDISA DILO LE DITIRO MO E LENG TLHAKA LE DIPEO TSA OLI GO TLOGA MO DI UNGWANG MO MASIMONG GO FITLHELELA DI LE MO DIATLENG TSA BADIRISI BA TSONA.

Thekiso ga e re go rekisa fela, e raya gape maithlomo a tiriso ya madi, tshupetso ya maithlomo, go lebaleba phethogo ya tlhotlhwa, mekgwa ya go rwalela le ditshono tsa go rekarekisa. Ntlha ya athikele e ke go tlhalosa metheo ya go rulaganya lenaneo la thekiso. Thekiso e e tlhamaletseng e tlhoka togamaano, go rekisa ka tlhokomelo, kgona ya go nna le kitso mabapi le ditiragalo tsa mo marekisetsong le tlhaloganyo ya dintlha tsotlhe tsa tlhotlhwa le tsa go rwalela.

Tlhokomela go se dirise katamelo ya 'ema-re-bone' – tshekamelo ya go ema gore tlhotlhwa e tlthatlhoge go ya godimo jaaka go ka gonegwa. Fa o ntse o emetse 'tlhotlhwa e e ka oketsegang' o ka fitlhela o fositse tlhotlhwa e neng e go tshwanetse.

Baumi ba tshwanetse go nna ba diradira go ya le go rekisa kumo ya bona. Ka ntlha ya go fetogafetoga ya tlhotlhwa ya tsa bolemirui, baumi ba tshwanetse go tlhabolola, ba rulaganya mme ba fetolafetola lenaneo la thekiso jaaka tlhotlhwa ya go uma le maemo a rulaganyang tlhotlhwa a fetoga. Tswelela o ntse o rulaganya maano a go rekisa a a go tshwanetseng, ka go se na leano la thekiso le le lengwe le le tshwanetseng botlhe.

DINTLHA TSE DI TSHWANETSENG GO LEBELELWA GO RULAGANYA LEANO LA THEKISO

Maitlhomo a ditšelete: Go nna le maitlhomo a ditšelete go thusa moumi go tlhomamisa poelo e e bonwang ka peelelo e a ka batlang go e bona ka setlha seo. E le sekao, moumi a ka dirisa pusetso e e ka nnang 20% mo peelelong go balabala maemo a tlhotlhwa e e ka diriswang go swetsa ka tse di dirwang.

Tlhotlhwa ya go uma e e solofewang le inshorense ya dijwalwa: Moumi o tswanetse go nna le tekanyetso, e e supang ditiragalo tse di tlhang, tse di neiwang ka dipalo tsa ditšelete le ditiragalo. Go tlaa tlhoka togomaano go tsamaelana le data, tebelelopele, le tse di itseweng. Tekanyetso ya dijwalwa e thusa go tlhomamisa tlhotlhwa ka heketara. Ka go na ketsaetseg e ntsi mo marekisetsong, moumi o tshwanetse go lemoga gore tekanyetso ya gagwe e ka fetoga mme bogolo o tshwanetse go e dirisa e le sedirisisa sa bolaodi. Ntlha e e tlaa tshegetsa moumi go tlhomamisa tlhotlhwa e e kgaoganyang go kgona le go fosa, go tshwantsha maano a farologanang, go loga maano a maemo a go eledisa madi le go swetsa mabapi le jaaaka le leng go baya madi. Inshorense ya dijwalwa, le fa e tiriso ya madi gape, e thusa moumi go laola diphatsa, fa mathata a ka direga.

Go leka diphatsa le maemo ka ditšelete: Baumi ba tshwanetse go tlhomamisa pele ga nako, go batla go leka diphatsa mme le fa ba le babogedi kgotsa balaodi ba diphatsa. Le fa baumi ba tshwanetse go nna balaodi ba diphatsa, go maswabi go bona gore ba bangwe ba kgona go ikemisa mo maemong a go nna babogedi.

Pharologanyo gare ga balaodi ba diphatsa le babogedi ke jaaka go latela:

• **Molaodi wa diphatsa**

- o Themelelo ya go tswelela go godisa kgwebo le letlotlo ka nakotelele.
- o Malebana le leano la thekiso e le kgaolo ya kgwebo.
- o Itse tlhotlhwa ya go lekalekantsha go kgona le go fosa e mo mae-mong afe.
- o Se boeile morago go 'tatlhego' ya bogongwe.

• **Babogedi**

- o Ba leka go tlhoma tlhotlhwa ya tlhaka e e kwa godimo ya setlha.
- o Ba remeleta go lebelela phethogo ya tlhotlhwa ka letsatsi le letsatsi.
- o Ba tlhola ba balabala 'tatlhego' go se rekisi ka tlhotlhwa e e kwa godimo.
- o Ba loga maano go bona poelo ka bonako.

Botlhokwa ba go eledisa madi: Mokgwa o mongwe wa thekiso o tshwanetse go lekalekantshwa mabapi le botlhokwa ba moumi ba go eledisa madi mo kgwebong ya gagwe. Bothlhokwa ba moumi ba go eledisa madi bo tlaa tlhomamisa gore o tlaa dirisa mokgwa ofe o o ka nnang teng, ka ntlha ya nako ya go tswelela mabapi le go elela ga madi. Didiriswa tse dingwe di ka tlhoka madi go elela ntle fa moumi a se na madi a a lekaneng go tshegetsa le go tsholetsa didiriswa tse, fa didiriswa tse dingwe di ka kgona go tlisetsa go elela ga madi morago moumi a tlhako tšelete.

Go fetogafetoga ka setlha: Phethogo ya tlhotlhwa e ka kgona go tlhomamisa jaaka moumi a ka rulaganya leano la thekiso. Go ya ka setlha ke mokgwa o o tlwaetsweng mabapi le dijwalwa. Tlhotlhwa ya tlhaka e sekama go ya tlase ka nako ya go roba, ka ntlha ya bontsi ba tlhaka e e leng teng mo marekisetsong, mme tlhotlhwa e ka sekamela go go ya godimo gaufi le mafelelo a nako ya go rekisa, fa thoto ya tlhaka e fokotsega ebile tlhotlhwa ya go boloka e oketsegia.

Kitso ka marekisetso: Go botlhokwa gore baumi ba tlhaloganye ditiragalo tsa marekisetso, gore ba kgone go sweetsa mabapi le gore ba rekise leng le jang go kgona go bona mosola wa ditshono tse di tswang mo go fetogafetoga ga maemo a marekisetso. Baumi ba tshwanetse go tlhaloganya dintlha tsa botheo le tsa tiragalo. Go tsamaelana le theletso le topo, dintlha tse di tsamaelang le theletso le topo jaaka maemo a bokana ba thoto, ditiragalo tsa thomelontle, maemo a bosa le ditiragalo tsa tiriso ya tlhaka, mo gae le kwa ntle ga lefatshe la rona. Ditlhommiso tsa ditiragalo di theowa mo maemong a tshekatsheko ya tlhotlhwa le poelo ya go fetoga ga tlhotlhwa; mofuta o wa kitso o kgonwa go bonwa mo barekarekisi.

Maemo a go boloka: Moumi a ka lebelela go boloka tlhaka mme a emela bogongwe ba tlhotlhwa e e kwa godimo. Le gale, moumi o tshwanetse go nna le kitso e e tseneletseng ya tlhotlhwa ya go boloka tlhaka mabapi le tlhotlhwa ya go tshola le go rwalela mme le gore marekisetso a mo maemong afe gare ga nako ya thobo le nako e go solofewang ya go rekisa. ■

IKAGENG MALULEKE,
MOEKONOMI WA BOLE-
MIRUI MO GRAIN SA

Thekiso ya mmidi: Go loga maano pele go botlhokwa

KA GO REKISA MMIDI GO NE GO LE BOTOKA FA BALEMIRUI BA NE BA MEDISA MMIDI, BA O RWALELA GO KO-OPO MME BA AMOGELA MADI KA MAEMO A TLHOTLHWA E E RILENG YA MO GAE, GO FETOGILE GAGOLO KA THEKISO YA MMIDI KA MATSATSI A SEGOMPIENO E TSHWANETSE GO LOGELWA MAANO KA KELOTLHOKO PELE GA NAKO GO NTSHIFATSA KGONO MO MAREKISETSONG A O REKISANG TENG.

Leano la thekiso ya tlhaka le le tlhamaletseng le tlhoka moumi go balabala maemo a tlhotlhwa e a batlang – tlhotlhwa e lekaneng go duela teko le tiro e a di tswelelditseng go uma mmidi. Ke go re go kgona go duela tlhotlhwa ya ditshenyegelo go lekantsha teko le tiro e dirilweng. Mekgwa ya go rekisa e farolganeng e tshwanetse go supiwa go kgona go balabala tlhotlhwa e tlhokwang. Ntlha ya thekiso e ka nna mafuta e farolganeng kgotsa e ka iswa go morekisi a le esi, mme e tshwanetse go nna le kgona ya go fetolwa ebile le go lebelelwga gape la gape.

NKA REKISA MMIDI WA KA KAE?

Fa re lebelela mo re ka rekisang mmidi re tlhoka go nagana tiriso ya mmidi, jaaka ke mang yo o dirisang mmidi, o diriswa jang mme le gore o diriswa kae. Fa thoko ga tiriso ya mo malapeng, mmidi o ka rekiswa ka mekgwa e farolganeng e rileng. Mo Aforikaborwa baeteledipele ba go reka mmidi ke diko-oipo jaaka NWK, Senwes, Suidwes, TWK, Afri le GWK. Gape go na le bareki ba bangwe ba ba farolganeng ba o ka ba rekisetsang mmidi wa gago jaaka ba ba silang mmidi, ba ba fetolang

mmidi go jesa diruiwa, ba ba nonisang diruiwa, ba ba ruang dikolobe, ba ba ruang dikoko le ba ba rekisang mmidi mo mabenkeleng. Fa gongwe e setse o kgonne go rekisa mmidi wa gago ka kgono ka go rekisetsa ba ba rekisang letshotlo kgotsa ka go rulaganya kutlwano le ba ba rekareki-sang mmidi mo tikologong e leng mo go yona. Marekitsetso otlhhe a a ka diriswang a tshwanetse go lebelelwga ka kelotlhoko.

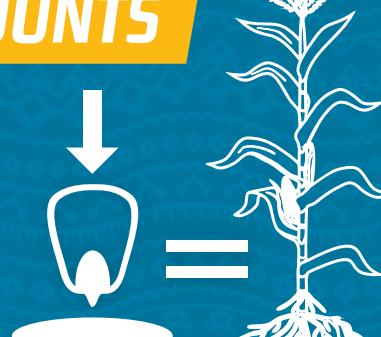
Go na le palo e rileng ya mafelo mo o ka rekisang mmidi wa gago:

Selegae: Ka maemo a kwa godimo a go rwalela re tshwanetse go batla merekisetso a a gaufi jaaka go ka kgonegwa. O ka amogela tlhotlhwa e sa lekaneng ya ranta ka tono mme go ka tlosa tlhotlhwa ya go rwalela mme wa sala o bona poelo e lekaneng. Go rekisa mmidi ke balemirui ba ba leng gaufi le marekisetso a magolo kgotsa ba ba leng gaufi le ditsela tse di siameng go botoka go phala ba ba leng kgakala le marekisetso jaaka ba ba dirisang bolemirui gaufi le dithaba tsa Drakensberg. Balemirui ba ba dirisang kgaolo ya naga e nnye ba ntse ba tswelela pele ka gore kitso e ntse e oketsegia mme le ka gore ba dirisa dithekenoloji tse dintshwa tsa go dirisa bolemirui. Le gale, go sala go na le ditlhasele ka nako ya go roba ka gore ga go na disilo mo mmidi o ka bowwang mme ba tshwanetse go o rwalela go marekisetso ka go dirisa ditsela tse di sa siameng. Tsela ya go rekisa ya bona e na le ditlhasele tse dintsing mme e ka fokotsa maemo a kgono ya bona ya go gaisana go bona tlhotlhwa e kwa godimo mo marekisetsong.

Nako ya ngwaga: Mmidi ka dinako tsotlhe o teng go diriswa mo Aforikaborwa, tota le fa thobo e se ntsi. Go raya gore bareki ba mmidi ga ba tlhoke go ya kgakala go reka mmidi o ba o tlhokang. Balemirui ba tshwanetse go gaisana go bona tlhotlhwa e kwa godimo mme ba ba dirisang bolemirui kwa magaeng ba ka nna le mathata fa ba batla go rekisa mmidi

EVERY KERNEL COUNTS

*Multiply your maize
with one DEKALB
seed per hole.*

With **DEKALB®**, one seed is all you need! The built-in technology in our maize seed unlocks a world of possibilities for your farm and ensures that one seed per hole is enough. Our **DEKALB** seed bags are available in packages of **2 kg, 5 kg** and **30 000 kernels** and you can choose between stacked traits, **Roundup Ready® MAIZE 2** and conventional hybrids. Discover how **Bayer's** crop protection and **DEKALB** advanced genetics can help you gain the **#DEKALBadvantage**.

www.cropscience.bayer.co.za // www.bayer.co.za // Tel: +27 11 921 5002

Bayer (Pty) Ltd. Reg. No. 1968/011192/07. 27 Wrench Road, Isando, 1601. PO Box 143, Isando, 1600.

The registration owner of **DEKALB®** and **Roundup Ready® MAIZE 2** is Bayer AG, Germany.

wa bona. Tlhommamisa mathata a mme loga maano go fokotsa dithhaselo pele ga nako.

Tlhotlhwa: Lefelo la thekisetso la tlhaka ya rona le laolwa ke motshameki wa bogare yo e leng South African Futures Exchange (Safex) e diriswang e le theo ya go reka le go rekisa. Go tlhokwa botswererere bo bo rileng go dirisa thulaganyo e ka kgono: mme jalo balemirui ba bantsi ba ikana ka kgakololo ya baemedi kgotsa go rekarekisa mo maemong a bona. Balemimmidi ba ba rekisang mmidi ka bontsi ba tshwanetse go leka go tlhaloganya jaaka Safex e dira.

Pharologanyo ka lefelo: Go bothokwa gore balemirui ba itse gore pharologanyo ka ntlha ya mo lefelo le leng. Pharologanyo ka ntlha ya mo lefelo le leng ka nnete ke tlhotlhwa ya go rwalela le go tlosa tlhaka go tloga mo polaseng ya gago go lefelogare la go rekarekisa tlhaka kwa Randfontein mo kgaolong ya Gauteng, mme Safex e goga tlhotlhwa eo mo tlhotlhwa e wena o e bonang. Fa thulaganyo ya kgwebo e reka tlhaka kwa Randfontein le yona e tlaa duela tlhotlhwa ya pharologanyo ka ntlha ya mo lefelo le leng. Barekisi ba tshwanetse go tlhaloganya gore ke ntlha e go ka buisangwang ka yona mme tuelo ya pharologanyo ka ntlha ya mo lefelo le leng e ka kgaogangwa. Go itse ke go naya tiragalo ya puisano maatla.

Kumo: Gakologelwa gore pele re simolola go jwala mmidi re tshwanetse go supa gore ke kumo efe e e thokwang mo kgaolong e re leng. Fa gongwe go na le setlamoa sa dijo tsa diriwa mo kgaolong ya gago se se ka rekang mmidi o mosetha. Mme fa gongwe go na le thulaganyo e e silang mmidi mo kgaolong ya gago e ka rekang mmidi o mosweu. Dintlha tse ke tse di leng bothokwa tse di tshwanetseng go lebelelwaa ka kelotlhoko.

Bokana ba thobo: Fa go bonwa thobo e ntsi tota, barekarekisi ba ka tlhopha jaaka ba rata mme jalo tlhotlhwa e gatelelwa tlase. Ntlha e e tlhotlhelaletsa bokana ba poelo e re e bonang mo polaseng. Go uma mmidi ka bokana go feta go gatelela tlhotlhwa e e bonwang tlase mme go fokotsa go jwala ga mmidi mo dipolaseng. Jalo ga go a siama go tswelela go jwala mmidi gape fa o sa tshephe gore o ka kgona go o rekisa ka tlhotlhwa e e ka go nayang poelo e e lekaneng.

TŠHONO YA GO REKISA KA THOMELONTLE

Barekarekisi ba bantsi ba ntse ba botsa dipotsa mabapi le gore ke eng re batla go rekisetsa marekisetso a go romelantle. Afrikaborwa ka ngwaga e uma mmidi go feta bokana bo bo diriswang mo gae, tota le fa go bonwa komelelo, mme jalo re tlhaka go elela ga mmidi go tswa mo lefatsheng la rona ka tlhokomelo. Marekisetso a go romelantle a dira gore go nne tekatekanyo ka dingwaga tse fa go ungwa bokana go feta mo go tlisang phokotsa ya tlhotlhwa ya mmidi. Tlhotlhwa ya mmidi e e sa fetogeng thata e naya balemirui kgona ya go loga maano a go uma mmidi ka bokana kang ka ngwaga le ngwaga.

MMEPE YA DITSELA YA GAGO

Se tlogelee go simolola go akanya ka go rekisa mmidi wa gago fa o setse o le mo diatleng tsa gago. Go nna le leano la go rekisa go raya gore o setse o na le mmepe ya ditsela ya gago e o e dirisang. E supetsa tsela go dipeelelo tsa gago. Go go naya kgona ya go swetsa ka tshwanno mabapi le thekiso mme o setse o supile sentle bokana ba diphatsa tse o ka di kgonang.

Tlhaka e o e umang ke bophelo ba gago. Go botlhokwa go wena go gatelela pele go e rekisa ka tlhotlhwa e e kwa godimo jaaka o ka kgona. Dirisa metswedi yotlhe go bona moreki yo o siameng yo o ka tlisang maemo a mola wa poelo a wena o a tlhokang. Se rekise tlhaka ya gago fela jaaka o ikutla mo go leng botoka go wena. Ka go dirisa leano la thekiso le le tlhamaletseng o ka oketsa bokana ba bogongwe ba letsenyo ba gago mme fa gongwe o ka rulaganya tirisanyo le dikgwebo tse dingwe tse di ka nnang mosola go wena kwa pele. ■

JENNY MATHEWS,
MOITSEANAPE WA BOLAODI
LE TLHABOLOLO MME GAPE
LE MORUTADITHUTO

Barulaganyi

GRAIN SA: PRETORIA

PO Box 74087
Lynnwood Ridge
0040

- 086 004 7246
- www.grainsa.co.za

MOLAODI WA GO RULAGANYA

Dr Sandile Ngcamphalala

- 082 862 1991 ■ Ofisi: 012 943 8296
- sandile@grainsa.co.za

MORULAGANYI WA PHATLALATSO

Liana Stroebel

- 084 264 1422 ■ Ofisi: 012 943 8285
- liana@grainsa.co.za

MOPATI WA GO GATISA

INFOWORKS MEDIA PUBLISHING

Mothusi wa go rulaganya – Louise Kunz

- louise@infoworks.biz

Moeteledipele wa lesomo – Johan Smit

- 082 553 7806 ■ Ofisi: 018 468 2716
- johan@infoworks.biz

Go gatisa – Elizma Myburgh, Joritha Hechter

Lenaneo la Tlhabololo ya Balemirui ya Batlhaka ya Afrikaborwa

MOKOPANYI WA TLHABOLOLO

Johan Kriel

Foreisetata (Bloemfontein)

- 079 497 4294 ■ johank@grainsa.co.za

Jerry Mthombothi

Mpumalanga (Mbombela)

- 084 604 0549 ■ jerry@grainsa.co.za

■ Kantoro: 012 943 8289 ■ Smangaliso Zimbili

Jurie Mentz

Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)

- 082 354 5749 ■ jurie@grainsa.co.za

■ Kantoro: 012 943 8218

Graeme Engelbrecht

KwaZulu-Natal (Dundee)

- 082 650 9315 ■ graeme@grainsa.co.za

■ Kantoro: 012 943 8287 ■ Nkosinathi Mazibuko

Luke Collier

Kapabothaba (Kokstad)

- 083 730 9408 ■ luke@grainsa.co.za

■ Kantoro: 012 943 8280 ■ Luthando Diko

Liana Stroebel

Kapabophirimpa (Paarl)

- 084 264 1422 ■ liana@grainsa.co.za

■ Kantoro: 012 943 8285 ■ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)

- 082 877 6749 ■ dutoit@grainsa.co.za

■ Kantoro: 012 943 8290 ■ Lebo Mogatlananye

Cwayita Mpotsi

Kapabothaba (Mthatha)

- 078 187 2752 ■ umthatha@grainsa.co.za

■ Kantoro: 012 943 8277

PULA/IMVULA E TENG KA

DIPUO TSE DI LATELANG:

Setswana, Seswana, Sesotho, Sezulu le Sethosa.

Articles written by independent writers are the views of the writers and not that of Grain SA.

THIS PUBLICATION IS MADE POSSIBLE
BY THE CONTRIBUTION OF THE MAIZE TRUST

Lenaneo le le fetolang botshelo

Farmer
Development
Programme

Pusetso

Kgono ya go dirisa bolemirui e tlhoka kitso ya go kgona

SETLHOPHA sa Tlhabololo ya Balemirui sa Grain SA ga se dumele fela go ruta ka go lebelana le mosupetsatsela ke ditokolo tsa bona mme gape se ntse se batla go supa mo kitso e tlhokwng. Sethlopha se supa dithutiso tse di tlaa maatlafatsang eibile di oketsa kitso ya balemirui mo dikgaolong tse di farologaneng. Tsena di fetola maphelo go balemirui ba bantsi mme di fetola dikgono le ditebelelopele tsa bona! Dithutiso di neiwa ka dipuopuo tsa Aforikaborwa ka maemo a tshwanetseng mo bathong ba ba di tshwanetseng. Di neiwa go fetola mekgwa le ditlwaelo jaaka di ntse go tlisa diphethogo go balemirui mo dipolaseng le mo diofising tsa mo dipolaseng.

Bogotlhe ba diawara tse **di ka nnang 48 tsa dithutiso** di tlhomilwe ka dikgwedi tsa Ferikgong le Tlhakole ka ditlhogo tse di latelang:

- Go uma disonobolomo le go di rekisa (khoso e le 1)
- Tlhagiso ya go uma matonkomane (khoso e le 1)
- Tlhagiso ya go uma mmidi (dikhoso di le 7)
- Tlhagiso ya go uma disoya (dikhoso di le 2)
- Bupifatsa (dikhoso tse di leng 30)
- Dikhoso tsa dikgono: Go lekalekantsha didiriswa tsa go jwala le tsa go gasetsa (dikhoso tse di leng 7)

Khoso ya go bupifatsa e ratwa thata ke balemirui le ba malapa a bona. E ba ruta mekgwa e mentshwa e farologaneng e neng e sa itsiwe ya go dirisa mmidi mo malapeng a bona mme e tlhotlheletse ba bangwe go simolola go besa marotho – le go tlthatlhosa dikgwebonnye.

Batseni ba khoso ya go bupifatsa ba ithutile go duba tege ya masa.

Neil Kirk o rutile khoso ya dikgono go balemirui mo kgaolong ya kwa Mthatha ka go ba ruta gape ka didiriswa tsa go jwala le tsa go gasetsa mme le go di lekalekantsha.

Balemirui ba, ba kwa Limpopo, ba tsene khoso ya tlhagiso ya go uma mmidi.

Go Iwantsha mefero

KA kgwedi ya Tlhakole badirinageng ba ne ba ntse ba etela dipolase go tlhola dijwalwa. Tiro e ntsi e dirwa go ruta balemirui mabapi le go laola mefero le go tlhokomela mmu. Mo dipepong tse dintsi, balemirui ba tlhotlheletswa go dirisa dikhemikale go laola mefero le go netefatsa go dirisa monontshagodimo, tota ka gore go na ga pula ka bontsi go o tlositse.

Bogotlhe ba **dikopano tse di ka nnang 267** le balemirui go ba supetsa tsela le go ba gakolola mabapi le maemo a dijwila tsa bona mme gape le gore a go tlhokwa ditiragalo tsa go netefatsa kgono ya bona. Go etetswe dikgaolo tse di latelang go ruta le go supetsa tsela:

- Dundee – 32
- Kokstad – 26
- Foreisetata – 31
- Ngotshe – 61
- Nqanqa Rhu – 5
- Mthatha – 85
- Mbombela – 27

Molemirui yo o simolotse go gasetsa tshimo e tletseng metsi ka sebolayamefero sa pele go simolola go mela. Go supa gore ka go dira jalo a ka bona koketso ya kumo e a ka a bonang.

Grain SA e rutile molemirui yo wa kwa Joffrey Farm gaufi le Louwsburg go lekalekantsha tiriso ya sediriswa sa go gasetsa ka boene morago ga go ipotsa dipotsa mabapi le bolaodi ba mefero mo masimong a mmidi a gagwe.

Go tlisa thekenolaji e ntshwa go balemirui – difofane tsa diderono di gasetsa masimo ka dikhemikale tsa sebolayamefero.

Go kgona go laola mefero le disenyi tse dingwe molemirui yo o ntse a gasetsa disoya. ■